

פסח – מצוה התלויה בארץ¹

ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם: והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן ה' לכם פֶּסַח דָּבָר ושמרתם את העֲבֹדָה הזאת: והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העֲבֹדָה הזאת לכם: ואמרתם זֶבַח פֶּסַח הוא לה' אֲשֶׁר פֶּסַח על בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵינוּ הִצִּיל וַיִּקְדֵּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּ: (שמות יב כג-כז).²

ויאמר מֹשֶׁה אֶל הָעָם זָכוֹר אֶת הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיא ה' אֶתְכֶם מִזֶּה וְלֹא יֵאָכֵל חֶמֶץ: הַיּוֹם אַתֶּם יֹצְאִים בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב: וְהָיָה כִּי יִבְיָאֵךְ ה' אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לְתֶת לְךָ אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבַשׁ וְעֲבַדְתָּ אֶת הָעֲבָדָה הַזֹּאת בְּחֹדֶשׁ הַזֶּה: שְׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל מִצַּת וַבַּיּוֹם הַשְּׂבִיעִי חַג לַה': מִצּוֹת יֵאָכֵל אֶת שְׁבַעַת הַיָּמִים וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ חֶמֶץ וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֵר בְּכָל גְּבֻלְךָ: וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעִבּוֹר זֶה עָשָׂה ה' לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם: וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עַיִנֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת ה' בְּפִיךָ כִּי בְיַד חֲזָקָה הוֹצֵאֲךָ ה' מִמִּצְרַיִם: וְשִׁמַּרְתָּ אֶת הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֵד מִיָּמִים יָמִימָה: פ (שמות יג ג-ו).³

מכילתא דרבי ישמעאל בא מסכתא דפסחא פרשה יב – תלה הכתוב בביאה לארץ

"והיה כי תבואו אל הארץ" - תלה הכתוב לעבודה זו מביאתן לארץ ולהלן. "כאשר דבר" - והיכן דבר? "והבאתי אתכם אל הארץ וגו'" (שמות ו ח).⁴

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי (אפשטין-מלמד) שמות יב כה – הקשר לספר יהושע

"והיה כי תבוא אל הארץ" - זו ארץ שבעה. "אשר יתן ה' לכם" - זו ארץ שלושה.⁵ "ושמרתם את העבדה הזאת" - גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שכשישראל נכנסין לארץ עתידין לעשות את הפסח. וכן הוא אומר: "ויחננו בני ישראל בגלגל ויעשו את הפסח בארבעה עשר יום לחודש בערב בערבות יריחו" (יהושע ה י).⁶

¹ "פסח" בלשון המקרא (כך גם בחז"ל בד"כ) הוא הקרבת קרבן פסח ב"ד בניסן אחר חצות היום ואכילתו בליל ט"ו מועד "ציאתך ממצרים". שבעת ימי החג שאנו מכנים בימינו חג הפסח נקרא במקרא "חג המצות".

² פרק יב בספר שמות פותח בציווי של הקב"ה למשה ואהרן: "החודש הזה לכם" וכבר שם נזכר פסח לדורות בפסוק יד: "והיה היום הזה לכם לזכרון ויחגגתם אותו חג לה' לדורותיכם חקת עולם תחגגו" וחותם בפסוק יז: "... כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים ושמרתם את היום הזה לדורותיכם חקת עולם". בהמשך הפרק משה פונה בקריאה לעם: "משכו וקחו לכם צאן", וכאן חוזר הציווי של פסח לדורות בקשר ברור עם הכניסה לארץ. מתי תשמרו את העבודה הזאת? כאשר תבואו לארץ המובטחת בדיבור ה'. ושם, ממקום של חירות ונחלה ישאלו הבנים אשר לא ראו ואולי גם לא שמעו ממלי ראשון את יציאת מצרים: "מה העבודה הזאת לכם?" (שזה אגב האזכור הראשון של מצוות ההגדה לבנים, עוד לפני "והגדת לבנך" שבפרק יג, ומשום מה מושם בפי הבן הרשע בהגדה!). ושם בארץ תספרו לבנים שלא תמיד היינו בני חורין.

³ בפרק יג, אולי קצת יותר ברוגע לאחר תיאור יציאת בני ישראל ממצרים, חוזר הציווי על פסח דורות וכל הציוויים הנלווים כגון איסור החמץ ומצוות ההגדה וגם מצוות תפילין השתרבבה כאן (ומיד לאחר מכן מצוות בכורות אדם ובהמה). וגם כאן פסוק מפורש: "והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוי אשר נשבע לאבתיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה". ואם לא נרצה לומר שגם "חג המצות" שנוהג שבעה ימים ואיסור חמץ כל שבעה (להבדיל מאיסור חמץ של הקרבת קרבן הפסח) ומצוות תפילין נוהגים רק כאשר יתקיים "והיה כי יביאך", נצטרך לתקוע תריז ברור בין פסוק ה' והפסוקים שאחריו ולומר ש"העבודה הזאת בחודש הזה" איננה כותרת או משפט פותח עם נקודותיים לאחריו, אלא תחומה רק לעבודת קרבן הפסח. אבל מצוות "הפסח" נוהגת בפשט הפסוקים רק "והיה כי יביאך".

⁴ "והיה כי תבואו אל הארץ" כפשוטו. רק מהכניסה לארץ ואילך יתחייבו בני ישראל בפסח דורות. ומדרש שכל טוב (בובר) שמות יג כה מרחיב את המכילתא ומדקדק שגם אחרי הכניסה לארץ אין מצוות הפסח נוהגת אלא בארץ: "יריחו דורשי הפרשה ויבינו בה וסמוך לה פרשת ביאת הארץ. ולמה נסמכה? לפי שנאמר לחק לך ולבניך עד עולם (פסוק כד), שומעני בין בארץ בין בחוצה לארץ? תלמוד לומר: והיה כי תבואו אל הארץ, תלה הכתוב העבודה מביאת הארץ ולהלן ... אבל בחוצה לארץ אי אתם צריכים לשומרה". ויש לשים לב לתוספת הדרשה על המילים "כאשר דיבר" שבפסוק. מהו הדיבור שואל הדרשן? ותשובתו: הפסוק שכבר נזכר קודם בשמות ו ח פרשת וארא: "והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לכם מורשה אני ה'", אלו יש להוסיף את הפסוק לעיל משמות יג: "והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחוי והיבוי אשר נשבע לאבתיך לתת לך ארץ זבת חלב ודבש ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה". פסח יסודו בגאולת מצרים וזו מצדה קשורה להבטחת הארץ לאבות, לפיכך אין לך פסח לדורות, אלא משעה שתתקיים ההבטחה ורק בארץ שהובטחה. ואגב אורחא, נראה שממדרש מכילתא זה יש כאן סיוע גדול לכוס החמישית והבאתי (דברינו בפסח).

⁵ ראו גמרא בבא בתרא נו ע"א כמה אפשרויות מי היא "ארץ שלושה" שמעבר לשבעת העמים ועבר הירדן (ספרי זוטא יח כד).
⁶ כך גם במדרש הגדול שמות יב כה: "ושמרתם את העבודה הזאת. גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שכשישראל נכנסין לארץ עתידין לעשות את הפסח. וכן הוא אומר: ויחננו בני ישראל בגלגל ויעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב בערבות יריחו (יהושע ה י)". הרי לנו קשר ישיר של פסוקי פסח דורות עם הפסח שעשה יהושע בכניסה לארץ.

בעת ההיא אמר ה' אל יהושע עשה לך חרבות צרים ושוב מל את בני ישראל שנית: ... כי מלים היו כל העם היצאים וכל העם הילדים במדבר בדרך בצאתם ממצרים לא מלו: כי ארבעים שנה הלכו בני ישראל במדבר עד תם כל הגוי אנשי המלחמה היצאים ממצרים אשר לא שמעו בקול ה' אשר נשבע ה' להם לבלתי הראותם את הארץ אשר נשבע ה' לאבותם לתת לנו ארץ זבת חלב ודבש: ... ויחנו בני ישראל בגלגל ויעשו את הפסח בארבעה עשר יום לחדש בערב בערבות יריחו: ויאכלו מעניו הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי בעצם היום הזה: (יהושע פרק ה פסוקים ב-יב).⁷

וידבר ה' אל משה במדבר סיני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון לאמר: ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו: בארבעה עשר יום בחדש הזה בין הערבים תעשו אתו במועדו ככל חקתיו וככל משפטיו תעשו אתו: וידבר משה אל בני ישראל לעשת הפסח: ויעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש בין הערבים במדבר סיני ככל אשר צוה ה' את משה בן עשו בני ישראל: (במדבר ט א-ה).⁸

ספרי במדבר פרשת בהעלותך פסקא טז – לא עשו אלא פסח זה

"ויעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש", בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא עשו אלא פסח זה בלבד, וכן הוא אומר: "הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר וגו'" (עמוס ה כה).⁹

רש"י שמות יב כה – כשיטת המכילתא

והיה כי תבואו אל הארץ - תלה הכתוב מצוה זו בביאתם לארץ, ולא נתחייבו במדבר אלא בפסח אחד שעשו בשנה השנית ועל פי הדבור:¹⁰

רמב"ן במדבר ט א פרשת בהעלותך – מה היא הגנות?

ויתכן שהוצרך למצוה זו, בעבור שלא נצטוו מתחילה בעשיית פסח דורות אלא בארץ, דכתיב: "והיה כי תבואו אל הארץ אשר יתן ה' לכם כאשר דבר ושמרתם את העבודה הזאת" (שמות יב כה). ועוד נאמר שם: "והיה כי

⁷ בעקבות המכילתות לעיל, בפרט מכילתא דרשב"י שמזכירה את הפסוק ביהושע, דלגנו היישר לפרק ה ביהושע אשר מתאר את הפסח הראשון שעשו בני ישראל בארץ ולא בכדי נבחר להפטרות החג. וממה עשו בני ישראל את המצות? מתבואת הארץ, והרי לנו מצה עשויה כהלכתה ממיני דגן ולא מהלחם הפלאי של המן! ויש להוסיף את המסורת שרק במילה של יהושע בכניסה לארץ הושלמה המצווה שניתנה לאברהם – היא מצוות הפריעה (כשיטת רבה בר יצחק בגמרא יבמות ע"ב, רש"י יהושע ה ב). בכניסה לארץ חוברות שלוש דמויות: אברהם, משה ויהושע סביב שלוש מצוות: נחלת הארץ, מילה ופסח. הבטחת הארץ קשורה בברית המילה כמפורש בציווי לאברהם על המילה בספר בראשית יז ז-יא: "ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגרד את כל ארץ כנען לאחזת עולם ויהייתי להם לאלהים: ... ואתה את בריתי תשמר אתה וזרעך אחריו לדתם: זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריו המול לכם כל זכר". הפסח קשור במילה: "כל ערל לא יאכל בו" והפסח קשור גם בכניסה לארץ כפי שציווה משה מפי הקב"ה כמו שראינו לעיל. אבל הדברים אינם כה פשוטים. מה פשר דבר זה שבני ישראל לא מלו כל אותם ארבעים שנה שהיו במדבר? האם אנו שומעים בין השיטין שבעיקרון היו מצווים על פסח גם בכל שנות המדבר ואילו מלו היו מחויבים בפסח? ובאמת, מדוע לא מלו? האם בקפיצה הגדולה מספר שמות לספר יהושע לא החסרנו פסח מסוים?

⁸ אם בקשנו לקפוץ היישר מציווי פסח דורות בספר שמות לפסח שעשה יהושע בכניסה לארץ, בסיוע שתי המכילתות לעיל, בא ציווי זה בספר במדבר פרשת בהעלותך, בשנה השנייה לצאת בני ישראל ממצרים, ומציג בברור את הציווי לקיים את הפסח כבר במדבר, ביום השנה הראשון לזכירת יציאת מצרים ובסמוך לחנוכת המשכן שהיה בחדש זה. מה פשר ציווי זה והאם הוא סותר את הרעיון שפסח דורות הוא מצווה הקשורה בארץ?

⁹ מדרשה זו עולה בברור שכוונת התורה הייתה שיקריבו בני ישראל את הפסח בשנות מסעם במדבר ולא רק כאקט חד-פעמי ביום השנה הראשון לזכירת יציאת מצרים, ואי לכך נראה שמקור זה חולק על מדרש מכילתא לעיל שיייעוד פסח דורות הוא רק בארץ ישראל. וכבר העירו הפרשנים כגון ר"א"ם במדבר ט א "ברייתות הללו חולקות זו לזו" – מחלוקת מדרשי תנאים. ומדוע באמת לא עשו בני ישראל פסח בשנות המדבר "אלא פסח זה בלבד"? משום שהיו ערלים ולא מלו את הנולדים במדבר כמוסבר בגמרא יבמות עב ע"א שלא נשבה להם רוח צפונות ו"נזופים" היו (ובפסח החד-פעמי בשנה השנייה: "מלו וטבלו ועשו פסחיהן בטהרה", שם). ורד"ק בפירושו ליהושע ה ב מציע סיבה נוספת מדוע לא מלו כל אותן השנים "לפי שנאמר: על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו ולא היו יודעים יום נסעם. ואם היו מלים הילודים והיו נוסעים יום המילה היו הנמולים בסכנה מפני הדרך". ומסיים מדרש ספרי לעיל שגנותם של ישראל הוא שלא הקריבו גם זבחים ומנחות בשנות המדבר, ועל כך הרחבנו בדברינו [על דברי עולה וזבח](#) בפרשת צו וזה עניין אחר.

¹⁰ כך מפרש רש"י בספר שמות כשיטת המכילתא שמצוות פסח לדורות מחויבת רק בארץ והציווי בספר במדבר הוא "על פי הדבור", היינו ציווי חד-פעמי, מעין הוראת שעה. אבל בפירושו לבמדבר ט א פרשת בהעלותך, לאחר שהוא מסביר את פשר סדר הפרקים בתחילת ספר במדבר שאיננו בסדר העתים ("אין מוקדם ומאוחר בתורה") ומדוע קדמה פרשת הדגלים שהיא בחדש השני בשנה השנית לפרשת הציווי על פסח במדבר שהוא בחדש הראשון בשנה השנית (ראו דברינו [אין מוקדם ומאוחר בתורה - בפרשני המקרא](#)), מפרש רש"י: "פרשה שבראש הספר לא נאמרה עד אייר, למדת שאין סדר מוקדם ומאוחר בתורה. ולמה לא פתח בזו? מפני שהוא גנותן של ישראל, שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח זה בלבד". ולכאורה הרי לנו סתירה ברורה בין פירוש רש"י בספר שמות (כמכילתא) לפירושו בספר במדבר (כספרי). דעה רווחת במחקר פרשנות רש"י שכלל אין הוא בא להציג פירוש כוללני ואינטגרטיבי ובכל מקום נצמד למדרש 'המקומי' "ואלה ואלה דברי אלהים חיים", אבל אפשר שרש"י מסמן לנו כאן שניתן לפשר בין המכילתא והספרי ועל כך להלן.

יביאך ה' אל ארץ הכנעני וגו' ועבדת את העבודה הזאת בחודש הזה" (שם יג ה). ועכשיו רצה הקב"ה וצוה שיעשו אותו, כדי שתהיה זכר גאולתם והנסיים שנעשו להם ולאבותיהם נעתק להם מן האבות הרואים לבניהם, ובניהם לבניהם ובניהם לדור אחרון. והנה אמר תחילה "והיה כי תבואו אל הארץ", לומר שאין מצוה זו נוהגת בחוצה לארץ לדורות, ועכשיו צוה שינהגו בה במדבר.¹¹ ...

אבל בספרי (בהעלותך סז) אמרו: "ויעשו את הפסח בראשון וגו', בגנות ישראל הכתוב מדבר שלא עשו אלא פסח זה בלבד" ... הזכיר היום והמדבר לרמוז שלא עשו אותו במדבר רק ביום הזה, והוא גנותו. ויתכן שהגנות הזה הוא קלקלתם בענין המרגלים, שממנה נתנדו ולא נשבה להם הרוח הצפונית ולא מלו, ולפיכך נאסרו בכל הקדשים.¹² ... אבל חג המצות שבעה והשבתת חמץ לא הוצרך לומר שנהגו בו, שהן חובת הגוף הנוהגת בכל מקום, וכבר נאמר בהם (שמות יב יז) לדורותיכם חוקת עולם.¹³

תוספות מסכת קידושין דף לז עמוד ב "הואיל" – בשביל מצווה זו תיכנס לארץ

בפרשת בהעלותך על "בחודש הראשון" פירש רש"י דפרשה שבראש הספר לא נאמרה עד אייר למדת שאין מוקדם ומאוחר בתורה. ולמה לא פתח בזו? מפני שהוא גנותן של ישראל שכל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא הקריבו אלא פסח זה בלבד.¹⁴ ... ואם תאמר: א"כ היאך הקריבו גם פסח זה וגם אותו פסח שעשו בימי יהושע קודם שנכבשה ונחלקה הארץ? ויש לומר שעשו ע"פ הדיבור.¹⁵ ואם תאמר: כיון שמן הדין לא היה להם לעשות, מה גנות היה להם? ויש לומר דהיינו גנותם שנשתחו ליכנס לארץ עד מ' שנה מפני עון מרגלים ולפיכך לא נצטוו. ואם היו זוכים ליכנס לארץ מיד היו מצווים.¹⁶

¹¹ בדומה לרש"י לעיל במדבר ט א, גם רמב"ן מסכים שעיקר מצוות פסח לדורות הוא בארץ ישראל, אבל תקף עליהם החפץ "שתהיה זכר גאולתם והנסיים שנעשו להם ולאבותיהם נעתק להם מן האבות הרואים לבניהם", וקשה היה שלא לציין את יום הזכרון הראשון ליציאת מצרים. ראו תוספת פירוש עקידת יצחק במדבר שער עד (פרשת נשא): "אמנם מה שנאמר בכאן וידבר ה' אל משה במדבר סיני ויעשו בני ישראל את הפסח וגו', יתכן שהיה זה לחבב המצוה בעיניהם כי הוא פסח ראשון אחר גאולתם". ואנחנו נוסף (בשם מקור שנעלם מאיתנו) שכל זה היה בחודש ניסן בו נחנך המשכן. בא' בניסן הוא היום השמיני נחנך המשכן ושכן כבוד ה' בענן על המשכן. בו ביום החלו קרבנות הנשיאים שנמשכו עד י"ב בניסן. ועלתה במחשבה מגבוה ומלמטה שאין מתאים יותר מלהמשיך שמחה זו ביום י"ד בו יקריבו כל הקהל את קרבן הפסח ויעלו על ראש שמחתם את גאולתם ממצרים. ונראה לומר שלשמחת הגאולה נלוותה גם שמחת הכניסה הקרובה לארץ המובטחת. קיום הפסוקים "והיה כי תבואו", "והיה כי יביאך", "והבאתי".

¹² רמב"ן כרש"י הכיר את מדרש ספרי הנ"ל ולא יכול היה שלא להביאו. אך אין הוא מעמיד את שתי הדעות שכבר ראינו ברש"י לעיל בעימות זו כנגד זו, וכדרכו בקודש הוא מביא את פירוש הפשט בספר שמות (בלי אגב להזדקק למדרשי המכילות לעיל) ובהמשך את דברי רבותינו: "ועל דעת רבותינו" - שתי הגישות חיות וקיימות זו לצד זו (כפי שמצאנו גם ברש"י). אבל סוף סוף מה הגנות לישראל אם קיימו רק את פסח דורות הראשון לאחר יציאת מצרים ולא את כל האחרים? האם גנות זו לא אומרת שהכוונה הייתה שפסח דורות איננו תלוי בארץ? את השאלה הזו שואלים כל פרשני רש"י: רא"ם, גור אריה, ברטנורא ועוד, ונראה שאת תשובותיהם ניתן לסכם בתשובה שנותן רמב"ן. הגנות היא חטא המרגלים! אילולי חטא זה היו בני ישראל מקיימים רק פסח אחד במדבר בשל הסיבות שמנינו בהערה הקודמת - שמחת המשכן וההכנות למסע אל הארץ, ואת הבא אחריו כבר היו מקיימים בארץ ככוונת התורה המקורית בספר שמות! בני ישראל לא קיימו פסח בשנות המדבר כי היו ערלים ולא מלו. לא מלו כי לא נשבה להם רוח צפונית, לא נשבה להם רוח צפונית כי היו נזופים. ומדוע היו נזופים? בשל חטא המרגלים והוא שגרם להם להשתוות עוד 38 שנים עד הכניסה לארץ. ובשנים אלה, אין סיבה לקיים פסח דורות שייעודו המקורי הוא בארץ. ונראה שמי שקדם לרמב"ן ברעיון זה הם בעלי התוספות שלהלן שבאים להסביר את הסתירה לכאורה בדברי רש"י לעיל.

¹³ האם מצב זה של קיום חג המצות בלי חג הפסח (בלי קרבן פסח) בשנות המדבר הוא תקדים למה שיקרה לעם ישראל ברבות השנים ועד ימינו?

¹⁴ עד כאן דברי רש"י ראו הערה 10 לעיל.

¹⁵ כאן כורך תוספות את הפסח שעשו בני ישראל בשנה השנייה בצאתם ממצרים כפי שהזכרנו לעיל עם הפסח הראשון שעשה יהושע בכניסה לארץ, שגם הוא היה 'לפנים משורת הדין', משום שלשיטת ר' ישמעאל (שבה דנה שם הסוגיה), כל "כי תבואו" או "והיה כי יביאך" וכו' שבתורה, מצוותם רק לאחר 'ירושה וישיבה', היינו רק לאחר השלמת כבוש הארץ והתבססות בה - תקופה שחז"ל העריכו שנמשכה ארבע עשרה שנים. הקשר הוא בין הפסח של יהושע עם הפסח שעשו במדבר, (ולא עם פסח מצרים כפי שפתחנו). ללמדך, שגם הפסח של יהושע עדיין לא היה הפסח של "כי תבואו" שנזכר בספר שמות בעיצומה של יציאת מצרים. גם הוא היה עדיין בדיבור מיוחד "לזכר גאולתם והנסיים שנעשו להם" כלשון רמב"ן לעיל ולרגל השמחה על הכניסה סוף סוף לארץ. ומכילתא דרבי שמעון בר יוחאי לעיל, שהיא מבית מדרשו של ר' עקיבא, תחלוק על שיטה זו. גם מכילתא דרבי ישמעאל הנ"ל אולי לא תסכים עם שיטה זו.

¹⁶ ולא רק בגין עוון המרגלים כפי שכבר הרחבנו על דברי רמב"ן בהערה 12 לעיל, אלא גם בגין עוון המתאוננים והמתאווים ושאר הנפילות שבספר במדבר מפרשת ויהי בנסוע הארון ואילך. ראו הרחבת מוטיב זה בפירוש חזקוני במדבר ט א (כך גם בפירוש ריב"א על התורה, שפתי כהן ועוד): "ואם תאמר אי זה גנות הוא? הרי בפרשת בא תלה הכתוב מצות פסח בביאתך לארץ! אלא יש לומר גנות הוא להם שאם לא חטאו במתאוננים היו נכנסים לארץ באותו אייר, כדכתיב: ויהי בשנה השנית בחדש השני בעשרים בחודש וגו' ויאמר משה לחובב נוסעים אנחנו אל המקום וגו'. ופירש רש"י: מיד עד שלושה ימים אנו נכנסים לארץ וכו', והיו עושים פסחיהם בארץ. ועכשיו שחטאו עשו שם חודש, כדכתיב: לא יום אחד תאכלו וגו' עד חודש ימים, משם באו לחצרות ועשו שם שבעת ימים להסגר מרים, ושלחו המרגלים שעל ידם נגזר עליהם להיות במדבר ארבעים שנה, וזהו הגנות". על מנת להעריך אל נכון פירוש זה יש לעיין במקרא כיצד מתחיל ספר במדבר בתיאור המחנות והדגלים, המפקד והחצוצרות, והתחלת המסע החגיגי לארץ: "ויהי בנסוע הארון וכו' - פרקים א-י, וכיצד באות אח"כ הנפילות הקשות של המתאוננים והמתאווים וכו'".

עוד יש לומר דסבירא ליה כי האי תנא דאמר דביאה הכתוב גבי תפילין, משמע עשה מצוה זו שבשבילה תיכנס לארץ, וכן משמע ביאה דכתיב גבי פסח.¹⁷

חג שמח וכשר מחלקי המים

מים אחרונים: אחרי כל זאת היינו מצפים לשמוע יותר על קיום מצוות הפסח בארץ, במקרא. בפרט הפסח שקיימו בני ישראל בימי יהושע בשנה השנייה לכניסתם לארץ, או שמא בשנה החמישה עשר לאחר ירושה וישיבה והתבססות בארץ. מה מתאים יותר מכינוס כל ישראל לחג הפסח של החירות האמתית בארץ במשכן שילה. אך סתם המקרא ולא סיפר לנו דבר. המדרש יודע לספר שתשועת גדעון הייתה בפסח וכן התשועה בימי חזקיהו מידי אשור, וחזון דניאל ועוד (כנזכר בפיוט אז רוב ניסים הפלאת – ויהי בחצי הלילה), אך במקרא אין לנו אלא את הפסח שעשה חזקיהו, דברי הימים ב ל א: "וַיִּשְׁלַח חֲזַקְיָהוּ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל וַיְהוֹדֶה וְגַם אַגְרוֹת כָּתַב עַל אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה לְבֹא לְבֵית ה' בִּירוּשָׁלַם לַעֲשׂוֹת פֶּסַח לַה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל". גם הפסח שעשה המלך יאשיהו, מלכים ב כג כא-כב: "וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ אֶת כָּל הָעָם לְאֵמֹר עֲשׂוּ פֶסַח לַה' אֱלֹהֵיכֶם כַּכְּתוּב עַל סֵפֶר הַבְּרִית הַזֶּה: כִּי לֹא נַעֲשֶׂה כַּפֶּסַח הַזֶּה מִיָּמֵי הַשְּׁפָטִים אֲשֶׁר שָׁפְטוּ אֶת יִשְׂרָאֵל וְכָל יָמֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמַלְכֵי יְהוּדָה", ובדברי הימים ב לה יז-יח: "וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל הַנִּמְצָאִים אֶת הַפֶּסַח בְּעֵת הַהִיא וְאֶת חַג הַמִּצּוֹת שִׁבְעַת יָמִים: וְלֹא נַעֲשֶׂה פֶסַח כָּמֹהוּ בְּיִשְׂרָאֵל מִיָּמֵי שְׁמוּאֵל הַנְּבִיא וְכָל מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל לֹא עָשׂוּ כַּפֶּסַח אֲשֶׁר עָשָׂה יְאֹשִׁיָּהוּ וְהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְכָל יְהוּדָה וְיִשְׂרָאֵל הַנִּמְצָא יוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם". ואולי נחשיב גם את הפסח שעשו שבי ציון, כנזכר בעזרא ו יט-כ: "וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי הַגּוֹלָה אֶת הַפֶּסַח בְּאַרְבַּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן: כִּי הִטְהַרוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם כָּאֶחָד כָּלֶם טְהוֹרִים וַיִּשְׁחֲטוּ הַפֶּסַח לְכָל בְּנֵי הַגּוֹלָה וְלֹאֲחֵיהֶם הַכֹּהֲנִים וְלֵהֶם". אולי 'דורות האחרונים', בפרט אלה הדרים בארץ, שמקיימים את חג המצות כהלכתו ומעלים את זכרון יציאת מצרים ומצוות "והגדת" שנה בשנה ומימים ימימה, אין להם לבטל עצמם בפני 'דורות הראשונים'.

מפרק יא ואילך. והשיא כמובן בחטא המרגלים שמאסו את הארץ, אבל גם במחלוקת קרח דתן ואבירם שבו אחר כך. (אולי לא בכדי קיימת השיטה שפרשת ויהי בנסוע הארון היא ספר תורה לעצמו שמפריד בין שני חלקי ספר במדבר. ראו דברינו [שבעה ספרי תורה](#) וכן [ויהי בנסוע הארון](#) בפרשת בהעלותך.

¹⁷ ואם נחזור לתקווה הגדולה של ביאה מהירה לארץ של ספר שמות, הנה מוטיב נוסף שהגמרא כורכת עם מצוות תפילין שגם בה נזכרת הכניסה לארץ (ראו שמות יג יא-טז פעם שלישית "והיה כי יביאך" בפרשת בא, נוסף על הפסוקים שהבאנו בראש הדף. וגם שם נכרכו מצוות תפילין ובכורות עם יציאת מצרים). כיצד יסביר ר' ישמעאל "ביאה" זו לארץ, והרי פשיטא שמצוות תפילין היא "חובת הגוף ונוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ" כלשון הגמרא בקידושין! התשובה היא "עשה מצוה זו שבשבילה תיכנס לארץ". אי לכך, מציע פירוש תוספות כאן שגם הציווי על פסח דורות במדבר בשנה השנייה ליציאת מצרים היא בבחינת "עשה מצוה זו שבשבילה תיכנס לארץ". לשמחה ולהתלהבות שראינו לעיל בהסבר פירוש רמב"ן, מתווספת הציפייה להיכנס בהקדם לארץ. אך בניגוד למצוות תפילין שתתקיים מכאן ואילך בארץ ובחוצה לארץ שכן היא "חובת הגוף", הקדמת מצוות הפסח לשנה הראשונה במדבר היא במבט קדימה אל הארץ ששם מצוותה האמתית. פסח הוא מצווה התלויה בארץ. ומה אירע בשנות המדבר לא משנה ייעוד מקורי זה. ולפיכך יכול רש"י לאחוז במדרש מכילתא ביד אחת ובמדרש ספרי ביד השנייה ואין כאן סתירה.